

ARTYKUŁY ►► HISTORIA

ANDRZEJ CHODUBSKI ►

Uniwersytet Gdański

Ogniwa rozwoju kontaktów polsko-mongolskich

Abstract

The article points out that:

- 1) The Polish-Mongolian and Mongolian-Polish contacts developed rapidly after the World War II as a consequence of the international cooperation of the socialist states.
- 2) Science and education were particularly important factors.
- 3) Poles significantly contributed to the cultural and civilization transformation of Mongolia, including the spheres of construction, industry, and agriculture.
- 4) Memories of the Polish-Tatar contacts still remain in the collective consciousness of Poles; the negative image of a community which destroys the cultural achievements of conquered peoples has formed.
- 5) The contemporary knowledge about Mongolia and Polish-Mongolian relations is largely shrouded with a mist of myths and stereotypes.

Key words: Mongolia, Poles, international relations, political culture, consciousness of transition

Абстракт

В статье указываются:

- 1) С большой силой контакты польско-монгольские и монгольско-польские развивались после Второй мировой войны, в рамках международного сотрудничества социалистических стран.
- 2) Особо важными звеньями развития являлись наука и просвещение.
- 3) Поляки возлагали значительный вклад в работу по культурно-цивилизационного реконструкции Монголии, в том числе в сфере строительства, промышленности, сельского хозяйства.

- 4) В сознании поляков сохраняется память о прошлых татаро-польских отношениях; составилась негативный образ сообщества, уничтожающего культурные достижения завоеванных сообществ.
 - 5) Современные знания о Монголии и польско-монгольских отношениях завернуты в мифы и стереотипы.
- К л ю ч е в ы е с л о в а : Монголия, Поляки, международные отношения, политическая институционализация, культура

W świadomości młodego pokolenia Polaków, a w tym studentów Mongolia jawi się stereotypowo jako: 1. kraj stepowy o bardzo dużym terytorium, wydzielony z przestrzeni państwa chińskiego; 2. kolebka Hunów, którzy najeżdżali przestrzeń śródziemnomorską Europy doszczętnie ją niszczyli; 3. w średniowieczu najeżdźcy i kolonizatorzy podbijanych ziem, w tym zwłaszcza społeczność Tatarów, która dotarła też na ziemie polskie. Rozgłos zyskała bitwa pod Legnicą 9 kwietnia 1241 r., w której strona polska poniosła klęskę i zginął organizator oporu książę śląski Henryk II; 4. hodowcy koni, wykorzystywanych jako wierzchowce, zwierzęta pociągowe oraz bytowe (dostarczające skórę, mięso, mleko); 5. ludzi żyjących w jurtach, mających duże rodziny, gościnnych. Tradycja, w tym edukacja szkolna, dotycząca XIII w. ekspansji Tatarów na Europę Wschodnią i Środkową ukształtowały negatywny ich ogląd. W obrazie tym Mongołowie jawili się jako ludność koczowniczo-pasterska, organizująca grabieże, najazdy, podporządkowująca sobie wciąż nowe przestrzenie na drodze bezwzględnej walki przez pożogi i zniszczenia, branie podbitej ludności w niewolę-jasyr (Sobczak, 1993, s. 76–93)¹. Uciążliwości kontaktów z Tatarami stały się źródłem przysłów, np. „Po tatarsku z kimś się obejść” (ograbic, obrabować), „Strategia Timura” (okrucieństwo jest niezbędnym składnikiem strategii; stosowanie patologicznego sadyzmu), „Pilnuj się, gdy Tatar ucieka” (największe niebezpieczeństwo ujawnia wróg, nieprzyjaciół, opuszczając zajmowane miejsce) (Kopaliński, 1985, s. 1174).

Współcześnie mongolską rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjną postrzega się w Polsce jako: 1. Kraj orientujący się na globalne przemiany cy-

¹ Opinie studentów politologii Uniwersytetu Gdańskiego i pedagogiki Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej uzyskane w formie pisemnej, w latach 2009–2012. W badaniach uczestniczyło ok. 500 osób, w ramach prezentacji problemu poznawczego „Swoi a „Obcy” – mity i stereotypy.

wilizacyjne i jednocześnie dający wyraz przywiązania do swej odrębności kulturowej, wyrastającej w przestrzeni stepowej. 2. Jako państwo, które w 1985 r. odstąpiło od urzeczywistniania radzieckiego modelu życia kulturowego i zaczęło promować w życiu politycznym idee systemu demokracji wielopartyjnej, a w 1989 r. w sferze gospodarczej – gospodarkę rynkową. 3. W życiu partyjnym oraz 76-mandatowym parlamencie pozostały dawne siły polityczne. Objasnia się to wysoką sprawnością organizacyjną aparatu partyjnego, w którym zaznaczyła się obecność ludzi stosunkowo młodych wiekiem, starannym wykształceniem. 4. W życiu gospodarczym pierwszoplanową rolę odgrywa tradycyjna hodowla koni, bydła (owiec, kóz, wielbłądów). Pastwiska stanowią w tym kraju 98% terytorium. Warunki klimatyczne nie sprzyjają rolnictwu, panuje tam zimny kontynentalny klimat, powodujący krótkie okresy wegetacji roślin, niewielkie opady atmosferyczne. W okresie transformacji ustrojowej wyraźnie spadła produkcja przemysłowa; znaczącą pozycję w kraju zachowało wydobywanie rudy miedzi i molibdenu. 5. W życiu społeczno-kulturowym ujawniły się tendencje osławiania globalnych znaków postępu naukowo-technicznego, co obserwuje się w tworzeniu nowego oblicza stolicy kraju, w tym architektonicznego, komunikacyjnego, technizacji życia kulturowego. Ponad 50% ludności kraju znajduje zatrudnienie w usługach. Mimo przemian cywilizacyjnych w życiu kulturowym państwa obserwuje się przywiązanie do tradycyjnych wzorów życia społecznego, w tym jurtowego (Sobczak, 1995, s. 313–314; *Almanach wiedzy...*, 1998, s. 442–443).

Wśród pierwszych ogniw w kontaktach polsko-mongolskich wymienia się zwykle podróż w połowie XVI w. Benedykta Polaka, który z posłem papieskim Janem da Pian del Carpine udawał się na dwór chana Mongolii (Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 26–29). Ów Polak był franciszkaninem, przebywającym we Wrocławiu, a następnie w Krakowie. Jako zapalony podróżnik został zaproszony do udziału w poselstwie papieża Innocentego IV skierowanym do chana mongolskiego Kujuka, którego siedziba znajdowała się w Starej Ordzie – Ormuntuna nad Orchonem w pobliżu Karakorum. Podróż ta odbywała się w dn. 16 kwiecień 1245 r. – 18 listopad 1247 r. Benedykt Polak wraz z kierownikiem wyprawy Franciszkiem Janem de Piano Carpini przygotował relację z podróży. Był to pierwszy w Europie opis Azji Centralnej, w których scharakteryzowano ludy mongolskie. W skróconej formie opis podróży napisano w Kolonii. Jego fragment uka-

zał się w 1840 r. w przekładzie na język polski. Opis Benedykta Polaka stał się źródłem, wykorzystywanym w charakterystyce Mongołów i Tatarów, m.in. w dziele *Historia Tatarorum*, spisany w 1247 r., w którym zawarto informacje o najeździe Tatarów na Polskę i bitwie pod Legnicą (1241) (Matuszewski, 1980; Korta, 1983). Szacuje się, że wzięło w niej udział kilkanaście tys. osób. W obronie osady stawilo się ok. 8 tys. rycerzy, chłopów i górników śląskich. W XIII w. Polacy doświadczyli zniszczenia kraju przez dalsze napady tatarskie. W latach 1259 i 1287 dotknęły one głównie Małopolskę. Pamięć o najazdach utrwalona została w formach życia kulturowego, m.in. w *Hejnale Mariackim*. Zgodnie z legendą w czasie najazdu Tatarów na Kraków doszło do tragicznego zdarzenia. Strażnik na wieży Mariackiej w obliczu wjazdu najeźdźców do miasta zatrąbił na trwogę, w tym czasie strzała z tatarskiego łuku uśmierciła go. Najazdowi tatarskiemu przypisuje się wprowadzenie do herbu miasta wizerunku lajkonika. Zgodnie z tradycją była to zabawa ludowa, w której flisak ze Zwierzyńca odgrywał rolę Tatara, otoczony był orszakiem niby – Tatarów. Ubrany był w czerwone szaty, z turbanem na głowie, w żółtych butach, siedział na barwnym drewnianym koniu. Według legend flisak w obliczu zagrożenia tatarskiego zwołał swą drużynę, która uratowała miasto, a jej dowódca w swym barwnym stroju powrócił na koniu zabitego tatarskiego przywódcy. Zwycięstwo utożsamiano z tańcem na koniku. Obchodzono uroczystość na wiosnę, w Palmową Niedzielę.

Potęga państwa mongolskiego trwała dwa wieki (XIII i XIV w.). Pod ich panowaniem znalazły się Chiny, Azja Centralna, Persja, Kaukaz oraz Rus (Bazyłow, 1981). W okresie tym zaistniało silne przemieszczanie ludności, w tym branej do jasyru (niewoli) czego doświadczyli również Polacy. Na panowanie mongolskie zwracali uwagę ówczesni polscy kronikarze, m.in. Wincenty Kadłubek (1150–1223) – kapelan i kancelista na dworze Kazimierza Sprawiedliwego, na polecenie którego pisał kronikę Jan Długosz (1415–1480) – historyk, autor syntezy dziejów średniowiecza polskiego, Maciej z Mechowa (1457–1523) – autor podręcznika dziejów ojczystych, odwołujący się z uznaniem do ustaleń Jana Długosza, stosunkowo dużo miejsca poświęcał społeczności tatarskiej (zwyczajom, obyczajom, religii).

Potęga polityczna Mongolii w XIII i XIV w. spowodowała zniszczenie lokalnych kultur, jak też „odcięcie” się od innych cywilizacji. Dopiero w końcu XV w., pod wpływem poszukiwania przez Europejczyków

bogactw (w ramach tzw. odkryć geograficznych), zaczęto poznawać przestrzeń azjatycką, a w tym Azję Centralną. Pierwszeństwo przypadło w tym względzie Portugalczykom (Kiniewicz, 1976). W ślad za podróżnikami i kupcami (awanturnikami) kierowali się tam zakonnicy, zwłaszcza jezuici i dominikanie. Jednym z nich był Gaspar da Cruz (1520–1570). Wnikliwe obserwacje regionu przedstawił w *Traktacie, w którym szczegółowo opowiada się o sprawach Chin i ich osobliwościach, jak też o Królestwie Ormuzu...* (1569). Dzieło przetłumaczono na kilka języków. Uznawane było za najwartościowsze wśród relacji pisanych o regionie. Z dziełem zapoznawali się Polacy. O społeczności tatarskiej pisał m.in. „(...) wzdłuż granic Chin, leży ziemia Tatarów (...) Lud ten jest raczej czerwonoskóry niż biały. Ludzie chodzą nadzy od pasa w górę, jedzą surowe mięso i nacierają się jego krwią. Z tego powodu zwykle śmierdzą i mają wstrętny zapach. Pewien stary Chińczyk powiedział mi, że gdy Tatarzy najeżdżali kraje podległe Chinom, to kiedy wiatr wiał od strony nacierających, obrońcy rozpoznawali ich po tym smrodzie. Wyruszają na wojnę biorą ze sobą surowe mięso do jedzenia i chowają je pod siodłem. Jedzą mięso, a krwią z niego nacierają swe ciała, aby uczynić się silniejszymi i okrutniejszymi w czasie wojny. Wojownicy ci walczą również na koniach, używają łuków i strzał oraz krótkich mieczy. Nieustannie prowadzą wojnę z Chińczykami (...) Chińczycy mają sto *leguas* (inni mówią, że jeszcze więcej) muru oddzielającego ich od innych. Stacjonują tam cały czas oddziały zbrojnych dla obrony przed najazdami tatarskimi” (Cruz, 2001, s. 30).

Istotna zmiana nastąpiła w XVI w., w sytuacji gdy Rosja jako Wielkie Księstwo Moskiewskie, uzyskując silną pozycję polityczną, zdobywała i ugruntowywała swe panowanie w przestrzeni zauralskiej (Azatjan et al. 1979, s. 256 i n.). W 1652 r. założyła tam Irkuck. Ujawniło się wtedy bezpośrednie sąsiedztwo rosyjsko-chińskie, a w ślad za tym zawiązywanie między stronami kontaktów dyplomatycznych. Poselstwa rosyjskie kierujące się do Pekinu przemierzały się przez przestrzeń mongolską. W poselstwach tych zaznacza się obecność Polaków, pozostających w służbie rosyjskiej. M.in. w latach 1686–1691 brał udział w takiej wyprawie jezuita Jan Krzysztof Białobocki (Andrzej Białobocki) (Kijas, 2000, s. 25–26), w 1721 r. Innocenty Kulczycki (kapelan poselstwa) oraz Antoni Płatkowski, Jan Potocki (1761–1815) (Krzyżanowski, Hernas, 1985, s. 208–209) brał udział w podróży w latach 1805–1806. W 1906 r. opublikował *Memoriał*

o wyprawie do Chin; w 1959 r. jego przekład ukazał się w Warszawie pt. *Podróże*. Wyprawę tę opisał w 1935 r. orientalista Władysław Kotwicz (1872–1941) (Lewicki, 1957, s. 7–30) w książce *Jan hr. Potocki i jego podróż do Chin*. W rzeczywistości wyprawa chińska, w której brał udział Jan Potocki nie dotarła do Chin, ponieważ zatrzymała się w Mongolii w Urgi (obecnie Ułan Bator). Pisarz scharakteryzował kraj i jego mieszkańców.

Jako orientalista, Władysław Kotwicz dużo uwagi poświęcał rozwojowi mongolistyki. W 1914 r. opublikował opracowanie pt. *Przegląd dziejów Mongolii i jej obecna sytuacja polityczna*.

W XIX w. przez Mongolię do Chin przemieszczali się m.in. w 1920 r. Józef Wojciechowski (lekarz rosyjskiej misji w Pekinie); w 1831 r. Józef Kobyłecki (zawodowy oficer rosyjski) (Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 172); w latach 1829 i 1831 Józef Kowalewski (badacz tego regionu, w tym zwłaszcza języka mongolskiego).

Wyjątkową rolę w rozwoju stosunków polsko-mongolskich pełnił Józef Kowalewski (1801–1878) (Kotwicz, 1948; *Polski słownik...*, 1969, t. 14, s. 525–528; Róźiewicz, 1984, s. 260–261). Był on studentem Uniwersytetu Wileńskiego. Za działalność patriotyczną przeniesiony został na Uniwersytet Kazański. W latach 1823–1933 przebywał na Syberii, gdzie nauczył się języka mongolskiego. W latach 1833–1862 pracował na Uniwersytecie w Kazaniu jako profesor mongolista. Po 1862 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w Szkole Głównej Warszawskiej (pod taką nazwą funkcjonował uniwersytet). Naukowo kontynuował badania mongolistyczne. W Kazaniu przygotował kilka opracowań o fundamentalnym znaczeniu dla rozwoju mongolistyki jako dziedziny poznania naukowego, a w tym w 1835 r. gramatykę języka mongolskiego; w 1836 r. wypisy mongolskie w latach 1844–1849; 3-tomowy słownik mongolsko-rosyjsko-francuski.

Zainteresowanie Józefa Kowalskiego kontynuował Władysław Kotwicz – profesor Uniwersytetu we Lwowie. Przebywał w Mongolii jako organizator rosyjskich instytucji gospodarczych, dobrze poznał język mongolski. Zajmował się rozpoznawaniem naukowym tego języka oraz pisanej w nim literatury. Z kolei, kontynuatorem jego badań mongolistycznych był Marian Lewicki (1908–1955), profesor Uniwersytetu Warszawskiego, m.in. rozpoznawał zabytki kultury staromongolskiej oraz ogniwa kontaktów Słowian z ludami ałtajskimi.

Wśród zasłużonych dla mongolistyki badaczy zaznaczyła się obecność profesora Uniwersytetu Warszawskiego Stanisława Pawła Kałużyńskiego (1925–2007) (Becela et al. 1984, s. 365) autora takich opracowań, jak *Mongolia* (1965), *Tajna historia Mongołów* (1970), *Dawni Mongołowie* (1983), przekładów mongolskich przysłów, przypowieści, sentencji, zagadek: *Głosy z jury* (1960), *Tradycje i legendy ludów Mongolii* (1978).

W XIX w. w rzeczywistości zsyłki politycznej Polaków na Syberię nie mało z nich podejmowało próbę ucieczki przez Mongolię. Niektórzy podejmowali się wyzwania rozpoznawania kulturowego regionu. Wśród nich duży rozgłos zyskali: Adolf Januszkiewicz (1803–1857) (Kijas, 2000, s. 127–128); Eugeniusz Żmijewski (1816–1885) (Kijas, 2000, s. 402–403); Aleksander Czekanowski (1833–1876) (Jaster, 1958; Wójcik, 1982); Benedykt Dybowski (1833–1930) (Brzęk, 1994); Wiktor Godlewski (1831–1900) (Feliksiak, 1987, s. 185–186).

W służbie rosyjskiej region rozpoznawali: geolog i geofizyk Leonard Jaczewski (1858–1916) (Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 148–150); generał Eugeniusz de Heunig-Michaelis (1863–1939) (Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 233); górnik Henryk Czeczott (1875–1928) (Kijas, 2000, s. 57–58); antropolog Julian Talko-Hryniewicz (1850–1943) (Feliksiak, 1987, s. 542–543); bakteriolog Leon Padlewski (1870–1943); (Róziewicz, 1984, s. 248), który badał w Mongolii epidemię dżumy, pisarz Wacław Sieroszewski (1858–1945) przebywający w kraju tym w 1902 r. (Czachowski, 1938; Małgowska, 1973), inżynier Kazimierz Grochowski (1873–1937) zajmujący się rozpoznawaniem występowania kruszcza złota; jego zbiory geologiczne i archeologiczne dały początek Państwowemu Muzeum Mongolii (*Polski słownik...*, 1959–1960, t. 8; Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 130–131).

Wśród badaczy regionu duży rozgłos zyskał generał Nikołaj Przewalski (1839–1888) (Azatjan et al., 1979, s. 456–459). W latach 1870–1885 odbywał w regionie geograficzno-przyrodnie wyprawy badawcze. Wcześniej w latach 1863–1867 przebywał w Warszawie, gdzie pracował jako wykładowca w szkole wojskowej. Zaprzyjaźnił się z biologiem Władysławem Taczanowskim (1819–1890), któremu dostarczał później do muzeum okazy flory azjatyckiej, a w tym mongolskiej (Feliksiak, 1987, s. 541–542).

W końcu XIX i na początku XX w., w sytuacji poszerzania się kontaktów gospodarczych rosyjsko-chińskich, w przestrzeni mongolskiej za-trzymywały się grupy handlowe, w których zaznaczała się obecność Pola-

ków. Szacuje się, że wśród dostarczanych tam towarów znaczącą ich część stanowiły produkty z fabryk łódzkich, warszawskich, białostockich. Polak Michał Aleksander Wołosiewicz był organizatorem w Mongolii urzędu celnego (Kałuski, b.d.).

W okresie przemian rewolucyjnych w imperium rosyjskim niemało Polaków opuszczając je skierowało się do Mongolii. Wśród nich m.in. pisarz Ferdynand Ossendowski (1878–1945), który specyfikę kulturową kraju przedstawił w relacji *Przez kraj ludzi, zwierząt i bogów* (1923) (Krzyżanowski, Hernas, 1985, s. 116–118); Kamil Giżycki (1893–1968), autor książki *Przez Uriachaj i Mongolię* (1929) (Słabczyński, Słabczyński, 1992, s. 121); Przemysław Smolik (1877–1947) – autor studium *Wśród wyznawców Burchan – Buddahy* (1925) (Krzyżanowski, Hernas, 1985, s. 381).

Po przemianach rewolucyjnych w Rosji znalazła się w Mongolii Eugenia Lewakowska (1914–1982) (Szein, 1985, s. 16–17). Była wnuczką zesłańca politycznego. Mając 16 lat została poślubiona przez wojskowego Łotysza, którego skierowano służbowo do pracy w Mongolii. Eugenia Lewakowska, jako jego żona, podjęła pracę jako sekretarka – maszynistka. Podjęła się nauki języka mongolskiego. Miała możliwość przemieszczania się po całym kraju. Podjęła trud spisywania obserwacji i wrażeń. Na ich podstawie zaczęła pisać opowiadania dla młodzieży. W 1938 r. ukazała się książka *Step*, rok później powieść *Koczuj szczęśliwie*. Pobyt w Mongolii zakończył się koniecznością opuszczenia jej, jako że mąż został aresztowany, pod zarzutem rzekomej współpracy z siłami wrogimi nowo budowanego ustroju. Wyjechała do Moskwy, ujawniając zdolności pisarskie została przyjęta na studia w Instytucie Literackim im. M. Gorkiego. Po wybuchu II wojny światowej znalazła się na froncie wojennym; brała udział w wyzwolaniu ziem polskich spod okupacji hitlerowskiej. Po zakończeniu działań wojennych zajmowała się zawodowo działalnością pisarską. Była autorką 14 książek, w których dużo miejsca poświęcała mongolskiemu życiu kulturowo-cywilizacyjnemu.

W przemianach ustrojowych Polacy, którzy jako wojskowi trafili do Mongolii, identyfikowani byli z Rosjanami; nie zyskiwali akceptacji społecznej jako społeczność „obca”, ze względu na wygląd antropologiczny, sposób życia, a w tym kulturę – postawy, zachowania; nie mogli przystosować się do życia stepowego jako koczownicy, zajmujący się hodowlą, zwykle przemieszczali się w przestrzeń syberyjską, gdzie współtworzyli porządek rosyjski.

W rzeczywistości po II wojnie światowej ujawniła się nowa jakość stosunków polsko-mongolskich, którą wyznaczał ład ustrojowy generowany przez Związek Radziecki (Turtochtyn, 1979). W 1959 r. utworzono ambasadę polską w Ułan Bator i mongolską w Warszawie. Odbywała się wymiana partyjno-rządowa, m.in. we wrześniu 1987 r. przewodniczył wizycie przewodniczący Rady Państwa gen. Wojciech Jaruzelski. Zaznaczyło się zainteresowanie Polaków naukowym rozpoznawaniem tego kraju, a w tym geologów, przyrodników. Polacy uczestniczyli m.in. w sporządzaniu map bogactw ziemi. Badania prowadzone na pustyni Gobi przyniosły istotne ustalenia dotyczące żyjących tam ssaków – dinozaurów. W 1969 r. profesor Zofia Kielan-Jaworowska opublikowała książkę pt. *Polowanie na dinozaury*, którą przetłumaczono w USA, a w 1972 r. *Przygody w skamieniałym świecie*.

W rzeczywistości kształtowania się bilateralnych stosunków politycznych, gospodarczych i kulturalnych ujawniły się różne ich ogniwa. Nawiązywaniu ich sprzyjała komunikacja językowa, głównie w języku rosyjskim. Ramy współpracy określały oficjalne dokumenty prawno-traktatowe (Ambasada RP w Pekinie, b.d.). Wśród nich m.in. Porozumienie między Rządem RP i Rządem Mongolii w sprawie obowiązywania umów zawartych między Polską a Mongolią w latach 1954 – 1994, podpisane 8 listopada 1995 r. Wtedy też podpisano Umowę między Rządem RP a Rządem Mongolii w sprawie popierania i wzajemnej ochrony inwestycji; 9 grudnia 1999 r. podpisano Umowę między Rządem RP a Rządem Mongolii o współpracy w dziedzinie nauki i techniki. Nośne stały się umowy dotyczące uregulowania zadłużenia Mongolii wobec RP (z 9 listopada 2006 r. i 14 lutego 2008 r.)

Istotne ogniwo w zacieśnianiu więzów między stronami ma sfera edukacji. W powojennej rzeczywistości kulturowej studiowało w Polsce ponad 1 tys. młodych Mongołów (polskatimes, 2013). Studiowali przede wszystkim na specjalnościach z zakresu budownictwa, rolnictwa, weterynarii, geologii, medycyny oraz na filologii polskiej. Wyróżniając się zdolnościami organizacyjnymi, przedsiębiorczością po powrocie do swego kraju zajmowali znaczące stanowiska w życiu kulturowym kraju. Obecnie w instytucjach życia publicznego pełnią oni ważne funkcje, m.in. jako ministrowie, doradcy prezydenta, profesorowie wyższych uczelni (np. rektorem Uniwersytetu Górniczego jest L. Purew). Na Uniwersytecie Języków Obcych i Kultury jest Katedra Polonistyki kierowana przez prof. Ż. Alten-

gereła. Ambasador Mongolii w Polsce A. Ganbaatar zdobywał również tu wykształcenie.

Pobyt młodzieży mongolskiej na studiach w Polsce skutkowało zawieraniem przyjaźni, a nawet tworzeniem się małżeństw polsko-mongolskich. Obecnie szacuje się, że w Polsce zamieszkuje ponad 1 tys. obywateli, mających rodowód mongolski. Zaznacza się ich obecność przede wszystkim w dużych miastach. Jako ludzie starannie wykształceni pracują w profesjach deficytowych, m.in. lekarze oraz w sferze paramedycyny – znachory, ziołolecznicy, specjaliści leczenia ludzi niekonwencjonalnymi metodami. W ostatnich latach wyraźnie zaznacza się ich obecność w sferze usług, zwłaszcza w handlu bazarowym (zajmują się sprzedażą wyrobów ze skóry, butami, wyrobami wełnianymi, jedwabnymi, biżuterią orientálną, ziołami oraz środkami paramedycznymi, m.in. dotyczącymi sfery ciśnienia tętniczego, leczenia oczu. W handlu uczestniczy często kilka członków rodziny, które opuściły Mongolię i nie przewidują do niej powrotu w najbliższym czasie, aczkolwiek odwiedzają kraj, co dyktują potrzeby rynku – sprowadzanie towarów handlowych. Mongołowie w Polsce zwykle są propagatorami swej ojczyzny. Zachęcając Polaków do wyjazdów do ich kraju oraz włączania się w jego przebudowę kulturowo-cywilizacyjną; zaprasza się ich do pracy w zagospodarowaniu stepu, m.in. przez jego zalesianie (bukiem, jodłą, kasztanowcem, sosną czarną, świerkiem). Zachęca się Polaków do podejmowania pracy w przemyśle drzewnym. Przewiduje się zatrudnienie tam ponad 2 tys. osób. Specjalnie dla nich zakłada się tworzenie nowoczesnej infrastruktury społecznej (osiedli mieszkaniowych, hipermarketów, instytucji ochrony zdrowia, edukacji, rekreacji i wypoczynku).

W zacieśnianiu więzów przyjaźni polsko-mongolskiej ważną rolę pełniła edukacja studentów zarówno mongolskich, jak i polskich w ośrodkach akademickich byłego Związku Radzieckiego. Studenci mongolscy wyróżniali się dużym przywiązaniem i pielęgnowaniem znaków odrębności bytowej (sferą kulinarną, sposobami towarzyskiego spędzania czasu wolnego, pielęgnowaniem znaków kultury ludowej, np. posługiwanie się naczyniami wykonywanymi z brzoźowej kory, ubiorem w skóry, piciem kumysu – herbaty zielonej gotowanej z tłustym mlekiem, przechowywanie różnych symboli życia religijnego, zwłaszcza buddyźmu, szamańskich bożków). Studenci mongolscy ujawniali przy tym otwartość na promowanie odrębności swej kultury, np. w 1979 r. pracujący w Baku historyk

– muzeoznawca mongolista Roman Władimirowicz Szejn skupiał wokół swoich zainteresowań poznawczych ludzi mongolskiej nauki i studentów. Ujawniając też zainteresowanie historią i kulturą polską tym samym kształtował różne więzi zainteresowania społeczności mongolskiej Polską oraz Polaków Mongolią, wskazując różne ogniwa dawnych i jemu współczesnych relacji polsko-mongolskich, wyróżniające się m.in. w świecie filatelistyki oraz falerystyki. W tym czasie studiowało w Baku ok. 20 Polaków i ok. 30 Mongołów. Wśród nich był Churelbator Turtogetoichiin z Ułan-Sator, promujący wiedzę o dziejach politycznych swego kraju. W kontaktach intelektualnych ujawniał, że Mongołowie nie mają nazwisk, a posługują się tylko imieniem, a w sytuacji identyfikacji międzynarodowej, pod wpływem rosyjskiego oddziaływania kulturowego, posługują się też imieniem ojca, które rozpoznaje się po stosowaniu przy nim końcówki „iin” (PAP, 2013a), co oznacza posługiwanie się nim w formie dopełniacza, tj. np. Churebator syn Turtogetoichiina.

Obecnie szacuje się, że w Mongolii zamieszkuje ok. 500 osób identyfikujących się z polskim pochodzeniem narodowym (Walaszek, 2001, s. 385). Są oni potomkami zesłańców politycznych z XIX w., którzy skierowani byli w przestrzeń syberyjską, zwłaszcza w terytorium nadbajkalskie, następnie przybyli do armii w czasie i po I wojnie światowej oraz indywidualnie w ramach tworzenia się rodzin mieszanych, absolwenci rosyjskich szkół wyższych (zwykle głęboko zrusyfikowani), podejmujący dobrowolnie pracę zawodową, jak też próbujący funkcjonowania w nowej rzeczywistości kulturowej, kierując się wizją odkrywania nie do końca rozpoznanego świata. Zwykle jako ludzie młodzi zakładali rodziny i pozostawali w przestrzeni tej na stałe.

O relacjach polsko-mongolskich zachowuje się też ogniwo o powstaniu nadbajkalskim w czerwcu 1866 r. Polscy zesłańcy opuszczający Syberię, byli ujęci przez Mongołów i wydawani Rosjanom. W czasie ucieczki zginęły 52 osoby i 418 stanęło przed sądem i Irkucku (Witczuk, Pagacz, 2000, s. 54).

W budowie relacji między stronami istotna rola przypadła alpinistom i geologom, którzy w latach 60. podjęli wyzwanie rozpoznawania mongolskiego Altaju. Zdobyli 19 szczytów, z nich 14 było zdobyte po raz pierwszy. Odkrycia te doprowadziły do nadania jednemu ze szczytów nazwy *Pik Przyjaźni Polsko-Mongolskiej (Polszyn-Mongol Nejramdach)* –

3987 m n.p.m. oraz jednemu z lodowców nazwy *Warszawa*. Wśród polskich zdobywców szczytów Mongolii wymienia się: Lecha Charewicza, Ryszarda Kozioła, Piotra Młoteckiego, Andrzeja Paczkowskiego, Zbigniewa Rubinowskiego (azpolonia, b.d.).

W latach 60. XX w. w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) Polska zaczęła udzielać Mongolii w sferze pomocy gospodarczej, m.in. w zakresie dostarczania materiałów budowlanych, a przede wszystkim budowy zakładów tych materiałów, budowy stacji obsługi samochodów, urządzeń dla zakładów drzewnych i spożywczych. Na rynku konsumpcyjnym szeroko znane są polskie ogórki konserwowe, konserwy mięsne, wódka, kosmetyki, słodycze. W Polsce szkolono mongolską kadre kierowniczą wiodących zakładów przemysłowych, jak też do Mongolii wyjeżdżały ekipy doradców, konsultantów, szkoleniowców. Rocznie kierowano z Polski ok. 50 specjalistów życia gospodarczego. Nadzorowali oni głównie budowle w Ułan Bator, Darchaninie, Charchorinie. Zaznaczyli swą aktywność w rozbudowie i modernizacji wielu zakładów produkcji przemysłowej. Na początku lat 80. zaznaczyli tam obecność specjaliści z zakresu rozwoju i modernizacji rolnictwa, w tym maszyn rolniczych. Wśród polskich pracowników w Mongolii zaznaczyli swą obecność uczestnicy Ochotniczych Hufców Pracy. Budowali oni m.in. gmach Banku Narodowego Mongolii, Hotelu Młodzieżowego w Ułan Bator, w Czarchorinie budowali zakład utylizacji odpadów i elektrociepłowni. W tym czasie młodzież mongolska w ramach wymiany międzynarodowej przebywała i pracowała w Polsce w Ochotniczych Hufcach Pracy.

W rozwoju kontaktów między stronami istotne ogniwo stanowi literatura piękna. Po nawiązaniu w 1950 r. stosunków dyplomatycznych między Polską a Mongolią zaczęto działalność tłumaczeniową za pośrednictwem języka rosyjskiego. W 1953 r. opublikowano *Opowiadania mongolskie* C. Damdinsurena, w 1962 r. *Wiersze* B. Jawnučułana. Na łamach „*Przeglądu Orientalistycznego*” ukazały się tłumaczenia poezji i prozy D. Nacagolordża. W 1960 r. Stanisław Kałużyński przetłumaczył wybór przysłów, przypowieści z zagadek; w ślad za tym tłumaczył kronikę mongolską z XIII w., fragmenty kroniki mongolskiej z XVII w.

W Mongolii ujawniło się zainteresowanie literaturą polską. Do początku lat 80. XX w. dokonano tłumaczenia ponad 150 pozycji autorów polskich (Krzyżanowski, Hernas, 1985, s. 105). Wśród autorów tłumaczonych

na język mongolski byli: Władysław Broniewski, Konstanty Ildefons Gałczyński, Ewa Szelburg-Zarembina. Utwory ukazywały się na łamach prasy. W 1974 r. ukazała się antologia literatury polskiej pt. *Naranceceg*. Znalazły się w niej utwory 24 pisarzy od romantyzmu do współczesności. W 1955 r. z okazji stulecia śmierci Adama Mickiewicza ukazało się w formie broszury pięć wierszy i ballady poety. W formie oddzielnych wydawnictw ukazały się w 1968 r. trzy opowiadania Henryka Sienkiewicza, tj. *Janko Muzykant*, *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*, *Sachem*, Wandy Wasilewskiej w 1979 r. *Tęcza*, Seweryny Szmaglewskiej w 1975 r. *Dymy nad Birkenau*, Jerzego Andrzejewskiego w 1978 r. *Popiół i diament*. Tłumaczono i publikowano utwory Bolesława Prusa, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Jarosława Iwaszkiewicza. Mongołowie wykazywali zainteresowanie studiami polonistycznymi. Szacuje się, że w Polsce ukończyło je ponad dziesięć osób. Poloniści mongolscy podjęli wyzwanie przetłumaczenia na swój język *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza oraz *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza.

W życiu kulturalnym ujawniło istotne zainteresowanie polską muzyką, malarstwem, filmem. Obserwuje się zainteresowanie m.in. twórczością Fryderyka Chopina; w 2005 r. pianista mongolski Ayush Bolor był uczestnikiem Eliminacji XV Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina w Warszawie. W życiu muzycznym Mongolii zaznaczają swą obecność artystyczną polscy dyrygenci, śpiewacy, zespoły estradowe oraz pieśni i tańca („Śląsk”, „Mazowsze”). Na wystawach malarskich ujawnia się twórczość: Zdzisława Kałędkiewicza, Wiesława Szamborskiego, Marka Sapetto, Barbary Trzewik-Drost, Mieczysława Weltera, Ireneusza Sobieszczuka. Artyści mongolscy przybywają i prezentują swoje utwory w Polsce, np. w 1981 r. odbyła się w Radomiu wystawa mongolskiej sztuki plastycznej. Z dużym zainteresowaniem w Mongolii spotykają się polskie filmy, m.in. „*Krzyżacy*”, „*Stawka większa niż życie*”, „*Czterej pancerni i pies*”.

Istotnym wydarzeniem kulturalnym są Dni Kultury Polskiej organizowane w Mongolii oraz Dni Kultury Mongolskiej, organizowane w Polsce. Znakiem współpracy między stronami jest aktywność Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Mongolskiej w Warszawie i Towarzystwa Przyjaźni Mongolsko-Polskiej w Ułan Bator.

Poszukując śladów polskich w Mongolii zauważa się, że w Ułan Bator przed głównym budynkiem Mongolskiej Akademii Naukowej usytuowa-

ne jest popiersie Mikołaja Kopernika w Muzeum Przyrodniczym – nazwiska polskich paleontologów przed szkieletami dinozaurów, które odkryli (Kulak, b.d.).

Przemiany ustrojowe, dokonujące się od początku lat 90. w Polsce, jak i w Mongolii odbiły się na obliczem kontaktów między stronami. Wygasła wymiana w ramach inicjatyw RWPG. Pojawili się w Mongolii Polacy w ramach tworzenia nowych ogniw życia kulturowego, m.in. jako realizatorzy Programu Wolontariuszy Organizacji Narodów Zjednoczonych, wolontariuszy udzielających pomocy duszpasterskiej i organizacyjnej w nowo utworzonej parafii katolickiej na peryferiach Ułan Bator oraz zakonnicy – salezianie, oraz lektorzy języka polskiego; na Uniwersytecie Państwowym, nauczyciele języków, studenci i doktoranci, zajmujący się głównie problemami mongolistycznymi, szkoleniowcy, eksperci różnych dziedzin życia kulturowego (Kulak, 2010).

W sytuacji ujawnienia się niewielkiej obecności Polaków w Mongolii podjęto decyzję o zamknięciu 31 lipca 2009 r. ambasady polskiej w Ułan Bator. Ostatnim ambasadorem RP był tam w latach 2005–2009 Zbigniew Kulak, ujawniający zainteresowanie przeszłością i terażniejszością życia Polaków w tym kraju. Sprawy dyplomatyczne z tej przestrzeni przekazano ambasadzie polskiej w Pekinie. W Ułan Bator utworzono konsulat honorowy, którego konsulem honorowym został Ganghuydg Dashdeleg. Konsulat honorowy podjął się zadania promocji Polski oraz polskich przedsięwzięć. Obecnie podejmowane są działania na rzecz wznowienia pracy ambasady polskiej w Mongolii. Zadanie to ujawniło się m.in. 21 stycznia 2013 r. w czasie spotkania prezydenta Mongolii z prezydentem Polski w Warszawie. Polski prezydent powiedział m.in.: „rzeczą ważną jest, by polska ambasada w Ułan Bator rozpoczęła ponownie tam działalność” (PAP, 2013b).

W ostatnich latach wiedzę o Mongolii oraz obecności w tym kraju Polaków wzbogacają studia: Stefana Kojło, *Polsza i Mongolija* (Warszawa 1986), Jacka Sypniewskiego, *Mongolia: konie i grube ryby* (Kraków 2007), Baabar, *Dzieje Mongolii* (Warszawa 2009).

W refleksji uogólniającej należy stwierdzić:

1. z dużą siłą kontakty polsko-mongolskie i mongolsko-polskie rozwijały się po II wojnie światowej, w ramach ruchów o współpracy międzynarodowej państw socjalistycznych;

2. szczególne ważne ogniwo rozwoju kontaktów stanowiły nauka oraz oświata;
3. Polacy położyli istotne zasługi w dziele przebudowy kulturowo-cywilizacyjnej Mongolii, a w tym w sferze budownictwa, przemysłu, rolnictwa;
4. w świadomości Polaków zachowuje się pamięć o przeszłości kontaktów tatarsko-polskich; ukształtował się negatywny obraz społeczności, niszczącej zdobycze kulturowe podbijanych społeczności;
5. współczesna wiedza o Mongolii i stosunkach polsko-mongolskich spowita jest w istotnej mierze w okowach mitów i stereotypów.

Bibliografia

- Almanach wiedzy powszechnej.* (1998). Warszawa: Grossaero.
- Ambasada RP w Pekinie (b.d.). *Współpraca polsko-chińska*. Pobrane z http://pekin.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/gospodarka/wspolpraca_polskachina/?printMode=true
- Azatjan, A. A., et al. (1979). *Historia poznania radzieckiej Azji*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- azpolonia. (b.d.). Pobrane z <http://www.azpolonia.com/index.php?siteg=en&p=arlich&aid=267>
- Bazyłow, L. (1981). *Historia Mongolii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwa PAN.
- Becela, L. et al. (1984). *Kto jest kim w Polsce 1984. Informator biograficzny*. Warszawa: „Interpress”.
- Brzęk, G. (1994). *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*. Warszawa-Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze „Biblioteka Zesłańca”- Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”.
- Cruz, G. da. (2001). *Traktat o sprawach i osobliwościach Chin*. Gdańsk: Novus Orbis.
- Czachowski, W. (1938). *Wacław Sieroszewski. Życie i twórczość*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Feliksiak, S. (red.). (1987). *Słownik biologów polskich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jaster, J. (1958). *Na bezdrożach dalekiej Północy. Opowieść o Aleksandrze Czekanowskim*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kałużski, M. (b.d.). *Polacy w Mongolii*. Pobrane z http://przeglad.australink.pl/literatura/slადami_mongolia.pdf
- Kijas, A. (2000). *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku*. Słownik biograficzny. Warszawa-Poznań: „Pax”-Wydawnictwo Poznańskie.

- Kiniewicz, J. (1976). *Portugalczycy w Azji XV–XX wiek*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kopaliński, W. (1985). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Korta, W. (1983). *Najazd Mongołów na Polskę i jego legnicki epilog*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy.
- Kotwicz, W. (1948). *Józef Kowalewski, orientalista (1801–1878)*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Krzyżanowski, J., Hernas, Cz. (red.). (1985). *Literatura polska. Słownik encyklopedyczny* (t. 2). Warszawa.
- Kulak, Z. (2010, 11 października). *Polacy w Mongolii*. Pobrane z <http://www.mojamongolia.com/polacy-w-mongolii/>
- Kulak, Z. (b.d.). *Polskie ślady w Mongolii*. Pobrane z <http://www.mojamongolia.com/polskie-slady-w-mongolii/#more-677>
- Lewicki, M. (1957). Władysław Kotwicz (20.III.1972–3.X.1944). W: S. Strelcyn (red), *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Małgowska, H.M. (1973). *Wacław Sieroszewski i Syberia*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Matuszewski, J. (1980). *Relacja Długosza o najeździe tatarskim w 1241 roku*. Łódź–Wrocław: ŁTN–Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- PAP. (2013a, 17 stycznia). *Do Gdańska przyjedzie prezydent, który nie używa nazwiska*. Pobrane z <http://www.tvn24.pl/pomorze,42/do-gdanska-przyjedzie-prezydent-ktory-nie-uzywa-nazwiska,300469.html>
- PAP. (2013b, 21 stycznia). *Prezydent chce przywrócić polską ambasadę w Mongolii. „Pogłębiamy współpracę”*. Pobrane z <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/prezydent-chce-przywrocic-polska-ambasade-w-mongolii-poglebiamy-wspolprace,301415.html>
- polskatimes. (2013, 20 stycznia). *Prezydent Mongolii Cachiagijn Elbegdordż z oficjalną wizytą w Polsce*. Pobrane z <http://www.polskatimes.pl/arttykul/743371,prezydent-mongolii-cachiagijn-elbegdordz-z-oficjalna-wizyta-w-polsce,id,t.html>
- Polski słownik biograficzny*. (t. 14). (1969). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN.
- Polski słownik biograficzny*. (t. 8). (1959–1960). Kraków.
- Rózewicz, J. (1984). *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*. Wrocław–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ślabczyński, W., Ślabczyński, T. (1992). *Słownik podróżników polskich*. Warszawa: „Wiedza Powszechna”.
- Sobczak, J. (1993). Stereotyp Mongoła i Tatara w świadomości społeczeństwa polskiego. W: K. Borowczak, P. Pawełczyk (red.), *W kręgu mitów i stereotypów*, Poznań–Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Sobczak, K. (1995). *Leksykon państw świata: raport o stanie 192 państw świata: aktualny atlas świata*. Warszawa: Wydawnictwo Kronika–Marian B. Michalik.

- Szein, R. (1985, 11 października). Pamięć o Eugenii Lewandowskiej (tłum. A. Chodubski). *Przyjaźń. Magazyn Ilustrowany*, 41.
- Turtogtochyn, Ch. (1979). *Formirowanije i rozwitie politiczeskoj organizacii socjalistycznego obszczestwa Mongolii (MNR)*. Baku.
- Walaszek, A. (red.). (2001). *Polska diaspora*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Witczuk, J., Pagacz, S. (2000). *Bajkał – morze Syberii*. Kraków: „Bezdroża”.
- Wójcik, Z. (1982). *Aleksander Czekanowski: szkice o ludziach, nauce i przygodzie na Syberii*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.